

ישראל בסקר החברתי האירופי*

על הון חברתי ומעורבות פוליטית

מאת נח לויין-אפשטיין

בסבב הראשון של הסקר, בשנת 2002, השתתפו 22 מדינות; בסבב הרביעי, בשנת 2008, משתתפות 34 מדינות. בשני הסבבים הללו השתתפה גם ישראל

תכניות של האיחוד האירופי או הקרן הגרמנית-ישראלית (The German-Israeli Foundation for Scientific Research and Development - G.I.F.R.D.), תורמת תרומה ניכרת לשיתוף פעולה מחקרי בין חוקרים ישראלים ואירופים בתחומים שונים של מדעי החברה. עבודת השדה בישראל וההכנות הכרוכות בה מבוצעות על ידי מכון ב.ג. ולוסיל כהן לחקר דעת קהל באוניברסיטת תל-אביב, בניהולה של ד"ר אירית אדלר ובהנחייתה של ועדת היגוי הכוללת נציגים מאוניברסיטאות ומדיסציפלינות שונות.

הסבב הראשון של הסקר התבצע בשנת 2002 ב-22 מדינות, ובהן ישראל. בימים אלה מתבצע הסקר בפעם הרביעית ומשתתפות בו 34 מדינות. גם הפעם ישראל משתתפת, זו הפעם השנייה.

שאלון הסקר כולל למעלה מ-200 שאלות. הוא מקיף נושאים רבים העשויים לעניין חוקרים בתחומי מחקר שונים, כגון מדע המדינה, מדיניות ציבורית, סוציולוגיה, פסיכולוגיה חברתית, תקשורת, חינוך, עבודה סוציאלית ולימודי עבודה. הסקר כולל שאלות ליבה, החוזרות ונשאלות בכל שלב איסוף (כל שנתיים), בנושאים כמו עניין בפוליטיקה, הון חברתי ואמון במוסדות, אפליה, תחושת

בימים אלה החל איסוף הנתונים לסבב הרביעי של הסקר החברתי האירופי (European Social Survey - ESS) (להרחבה ראו באתר הפרויקט: <http://www.europeansocialsurvey.org>). הסקר הוא פרי יזמה של קבוצת מחקר באירופה, במימונם ובעידודם של הקרן האירופית למדע והאיחוד האירופי. כחברה באקדמיה האירופית למדע הוזמנה ישראל להשתתף בסקר, ביזמתה ובמימונה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. הסקר הוא פרויקט תשתית במדעי החברה שנועד לקדם מחקר והוראה ומדיניות ציבורית, וזאת באמצעות יצירת בסיס נתונים על עמדות, ערכים והתנהגויות ועל השינויים החלים בהם במרוצת הזמן. הכוונה היא לחזור על הסקר מדי שנתיים לצורך יצירת מאגר נתונים איכותי למעקב השוואתי אחר שינויים חברתיים. במובן זה הסקר הוא תשתית חיונית למחקרים במגוון מדעי החברה. הפרויקט הוא גם מעבדה לבחינה שיטתית של כלי המחקר המשמשים לסקרים ונועד לפתח ולקדם שיטות להגברת איכותם של סקרים המשמשים למחקר ולקביעת מדיניות.

הסקר החברתי האירופי שם לו למטרה להיות מודל של סקר השוואתי בין-לאומי באיכות גבוהה ביותר. איכות נתוני הסקר העומדים לרשות חוקרי מדעי החברה היא תוצר של סטנדרטים מתודולוגיים אחידים, שבזכותם היא עומדת ברמתם של הסקרים הטובים ביותר בארצות הברית ובאירופה. הפרויקט אף זכה בפרס השנתי האירופי למחקרים - Decartes prize - על הישגי מחקר יוצאי דופן שהושגו במסגרתו. פרויקט ה-ESS הוא אחת מתכניות המחקר הבין-לאומיות הראשונות במדעי החברה אשר מקבלות מימון מתמשך לתמיכה בבסיס נתונים. תשתית זו, בשילוב עם תכניות קיימות של קרנות מחקר שונות (כגון

* המאמר הזה מבוסס על המאמר: בר קארין, ענת אורן ולויין-אפשטיין נח (2003). "ישראל באירופה: קרוב יותר למזרח היבשת מאשר למערבה", דעות בעם (אוניברסיטת תל-אביב: מכון ב.ג. ולוסיל כהן), 9.

הכותב הוא פרופסור לסוציולוגיה ודקן הפקולטה למדעי החברה באוניברסיטת תל-אביב. הוא כיהן בעבר כראש מכון ב.ג. ולוסיל כהן למחקרי דעת קהל וכנשיא האגודה הסוציולוגית הישראלית.

מראיינים בעת הדרכה לסוקרים, באוניברסיטת Ljubljana, סלובניה 2007. מתוך אתר ה-ESS.

היא המחשבה שהון חברתי חיוני לקיום חברה דמוקרטית ולמעורבות התושבים בפעילות פוליטית. על רקע עניין זה הוצגו למשתתפים בסקר פעילויות שונות בשדה הפוליטי (מלבד ההצבעה בבחירות) והם נשאלו אילו מאותן פעילויות הם עשו בשנה שקדמה לסקר. השאלה שהופנתה למרואיינים הייתה זו: "יש דרכים שונות באמצעותן ניתן לנסות לשפר דברים בישראל או למנוע החמרה במצב. האם במהלך 12 החודשים האחרונים עשית משהו מהדברים הבאים?" הפעילויות שנמנו היו פעילות במפלגה פוליטית, בארגון או בקבוצת פעולה כלשהי; חתימה על עצומה; השתתפות בהפגנות; העלאת תרומה; החרמת מוצרים ועוד. נעסוק כאן בתשע מהפעילויות שהוצגו למרואיינים.

הנתונים בתרשים 1 מציגים את שיעור המעורבות הפוליטית בשני היבטים: גובה העמודות מייצג את שיעור המשיבים שהשתתפו בפעילות אחת לפחות; המספרים המוצגים בעמודות מציינים את מספר הפעילויות הממוצע של מרואיינים שהשתתפו בפעילות אחת לפחות. כפי שניתן לראות, שיעור המעורבות נע בין 75% בשוודיה לפחות מ-20% בהונגריה ובפורטוגל. בישראל מעט יותר מ-40% מהמרואיינים ציינו שביצעו פעילות אחת לפחות בניסיון לשנות דברים בתחום הפוליטי.

רווחה סובייקטיבית, ערכים אנושיים בסיסיים, עמדות כלפי הדרה חברתית, דת, זהות (אתנית ואזרחית), חשיפה לאמצעי תקשורת שונים ושימוש בהם. מלבד שאלות הליבה כולל השאלון, בכל שלב איסוף, שני חלקים (בכל אחד כ-50 שאלות) העוסקים בנושאים מתחלפים. הסקר המתקיים בימים אלו כולל חלק העוסק בעמדות כלפי מדינת הרווחה וחלק אחר הבוחן עמדות כלפי קבוצות גיל מבוגרות וקבוצות גיל צעירות (Agism). הסקר כולל גם מידע דמוגרפי-חברתי מפורט (כולל השכלה ותעסוקה) על הנחקר, בן/ בת הזוג וההורים (את השאלון אפשר למצוא באתר האינטרנט של מכון ב.י. כהן: <http://bicohen.tau.ac.il>).

בסקר הראשון שבוצע בישראל (2002) נדגמו 3,600 משקי בית מכלל משקי הבית בישראל, ובכל אחד מהם נדגם ורואיין אדם אחד בן 15 ומעלה. המדגם

הסופי כולל 2,499 מרואיינים. מספר זה מייצג מיצוי של 71% מהמדגם המקורי. כאמור, בימים אלו החל איסוף הנתונים של הסבב הרביעי על מדגם בסדר גודל דומה, והכוונה היא להגיע למיצוי גבוה של כ-70% מהמדגם המקורי.

איסוף הנתונים מתבצע באמצעות ראיונות פנים אל פנים שנערכים בשלוש שפות: עברית, ערבית ורוסית. בשנת 2002 נעשתה דגימת-יתר של האוכלוסייה הערבית כדי לאפשר ניתוח נפרד של תושבי ישראל הערבים. מספרם במדגם הוא 506.

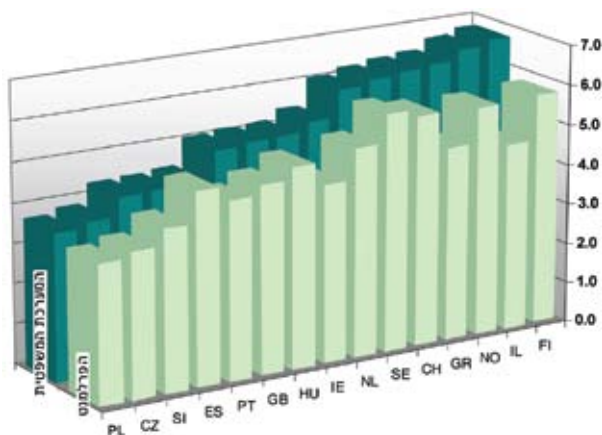
מטרת המאמר הזה היא להציג את הסקר החברתי האירופי ולהביאו לידיעת חוקרים ומקבלי החלטות, ולכן לא יוצג כאן דוח מקיף על כל תחומי העניין הכלולים בו, אלא דוגמה של ממצאים השוואתיים מהסבב הראשון של 15 מדינות. הדוגמה היא בנושאים: הון חברתי ומעורבות פוליטית, מעורבות חברתית ואמון במוסדות.

הון חברתי ומעורבות פוליטית

בשנים האחרונות גובר העניין האקדמי והציבורי במושג "הון חברתי", במקורותיו של ההון החברתי ובהשלכותיו על מגוון רחב של תופעות, מהתמודדות עם עבריינות ופשיעה דרך מעורבות פוליטית ועד צמיחה כלכלית. אחת הסיבות החשובות להתעניינות הגוברת בהון חברתי ובהיקפו

הממצאים המוצגים בתרשים 2, הנוגעים להיקף ההשתתפות החברתית, מציבים גם הם את ישראל בדיוק בתפר שבין מדינות צפון אירופה ומערבה מזה לבין מזרח אירופה ודרומה מזה: כמחצית המשיבים בישראל אמרו שהם חברים בארגון אחד לפחות, מתוך בחירה. זאת בהשוואה מצד אחד לשוודיה, להולנד ולנורווגיה, שבהן למעלה מ-80 אחוז מהמשיבים השתתפו במסגרות כאלה, ומצד אחר להונגריה, ליוון, לפורטוגל ולפולין, שבהן השתתפות מסוג זה אפיינה פחות מ-30 אחוז מהאוכלוסייה הבוגרת.

תרשים 3: אמון במוסדות

תרשים 3 מראה שבפינלנד ובישראל מידת האמון במערכת המשפטית היא הגבוהה ביותר, ובמדינות מזרח אירופה (פולין, צ'כיה וסלובניה) ומדינות אגן הים התיכון (ספרד ופורטוגל) ממוצע רמת האמון במערכת המשפטית נמוך יחסית, ומאלה – בפולין היא הנמוכה ביותר. בהשוואה לרמת האמון במערכת המשפטית, רמת האמון בפרלמנטים של המדינות השונות, חוץ מבספרד, נמוכה יותר. עם זאת בישראל נמצא הפער הגדול ביותר בין רמת האמון במערכת המשפטית לבין רמת האמון בפרלמנט. כאמור בתחום המעורבות הפוליטית, גם כאן נתוני הסבב הרביעי, ואלו שיבואו אחריו, יספקו ממד אורך שיאפשר להבין אם ובאיזה כיוון נעות תופעות חברתיות אלו ואחרות בחברה הישראלית.

תרשים 1: מעורבות פוליטית

המרוויינים הפעילים השתתפו ב-2.2 פעילויות מסוגים שונים. נראה ששיעורי המעורבות הפוליטית הללו ממקמים את ישראל בדיוק בתפר שבין מערבה וצפונה של אירופה מזה לבין מזרחה ודרומה מזה. צ'כיה מקדימה את ישראל בשיעור ההשתתפות אף שמספר הפעילויות הממוצע לכל אדם מעט נמוך יותר. מכל מקום נראה בבירור שבישראל שיעורי מעורבות פוליטית, במובן הרחב שלה, נמוכים מאלה שבמערב אירופה ובצפונה וגבוהים משמעותית מרמת המעורבות המאפיינת את מזרח אירופה ומדינות דרום אירופה כמו יוון ופורטוגל. נתוני הסבב הרביעי, ואלו שיבואו אחריו, יספקו ממד אורך שיאפשר להבין אם ובאיזה כיוון נעים שיעורי המעורבות הפוליטית של החברה הישראלית.

ישראל ואירופה - מעורבות חברתית ואמון במוסדות

תרשים 2: מעורבות חברתית

